

Travniški in sivi čmrlji v Sloveniji

dr. Janez Grad

janez.grad33@gmail.com

Čmrlji so žuželke, ki spadajo v družino čebel – *Apidae* –, v okviru katere tvorijo rod čmrljev – *Bombus* –, ki se končno deli še na vrste čmrljev, ki so poimenovane na primer kot *Bombus humilis*, *B. pratorum*, *B. pascuorum*, *B. sylvarum* ...

Kot vse čebele, še posebej medonosne čebele *Apis mellifera*, so tudi čmrlji pomembni oprasovalci cvetja. Odlikujejo se po dolgem rilčku za sesanje medičine in po večjem številu delavk. Živijo v enoletnih skupnostih – gnezdih. Gnezdo sestavljajo enoletna sprášena

matica, ki ustvari gnezdo, v gnezdu izlegle delavke, kasneje pa še izlegle mlade matice in samčki, kar predstavlja vrhunec razvoja gnezda. Do konca enoletnega življenjskega obdobja vsi osebki, razen mladih matic, umrejo. Mlade sprášene matice, ki otrple, skrite nekje v naravi, preživijo zimo, ustvarijo v naslednjem letu nova gnezda.

Razširjenost čmrljev na zemlji

Avtohtoni čmrlji so v preteklosti živeli na vseh celinah, razen Avstralije in Antarktike, ni pa jih bilo tudi v južni Afriki in na nekaterih otokih, na primer Filipinih in Novi Zelandiji. Jih je več 100 vrst; različni avtorji navajajo različna števila vrst, od približno

250 vrst do 300 oziroma 800 vrst, od teh živi v Evropi 63 vrst, v Sloveniji pa 35 evropskih vrst. Marsikje so posamezne vrste že izumrle zaradi vplivov sodobnega kmetijstva. Vrste se med seboj razlikujejo, na primer po velikosti, po barvi dlačic, po dolžini rilčka za srkanje medičine, po vrstah cvetja, ki ga obiskujejo, po mestu gnezda (v gnezdih malih glodavcev v zemlji, na površini zemlje, na travnikih, v gozdu, v gospodarskih poslopih), po času vrnitve s prezimovališča, po dolžini življenja gnezda v enoletnem življenjskem obdobju.

Travniški čmrlji, vrsta *Bombus humilis*

Izmed 35 v Sloveniji živečih vrst čmrljev so tudi travniški čmrlji. Že ime

Matice vseh treh temeljnih barv dlačic

Gnezdo črnih in sivih travniških čmrljev z enim rjavim samčkom

Gnezdo črnih travniških čmrljev

Gnezdo sivih travniških čmrljev

Foto: Janez Grad

Matica sivih čmrljev

Gnezdo sivih čmrljev

čmrljev pove, da si gnezda spletajo na travniških površinah, največkrat na površju v travnatih rušah, včasih pa tudi pod zemljo v zapuščenih gnezdih malih glodavcev (miši, voluharjev ...). Za spletanje uporabljajo posušene travnate bilke, mah in drobir, ki ga najdejo v bližini gnezda. Spomladi se jih iz skrivališča vrne največ v aprilu in v začetku maja, sem pa do sedaj najbolj zgodaj opazil prvo matico že 9. marca, leta 2019 v vasi Petelinje, občina Dol pri Ljubljani. Mlade matice se po večini izlegajo v juniju in juliju. Gnezda živijo relativno dolgo, tudi do oktobra, v njih pa se lahko izleže do približno 100 delavk in celo okrog deset matic.

Moramo pa vedeti, da sta tako začetek kot konec gnezda pogojena z vremenom, ki lahko povzroči večtedenske zakasnitve. Ti čmrlji se

odlikujejo po srednje dolgem rilčku, okrog 12–14 mm, manjšem telesu, pri maticah 16–18 mm in pri delavkah 9–15 mm, ter dobri poraščenosti z dlačicami. Zanimivi so po tem, da obstajajo čmrlji s tremi osnovnimi vzorci barve dlačic: črni, sivi (s črno »kapico« na temenu) in rjavi. V Sloveniji je največ črnih čmrljev, manj je sivih, ni rjavih delavk, zelo redke so rjave matice in rjavi samčki (v svojem čmrljaku v Petelinjah sem 27. aprila 2002 opazil dve rjavi matici, pri obeh so se izlegle črne delavke); rjave delavke so na primer značilnost Velike Britanije in Rusije. Travniški čmrlji obiskujejo in s tem oprahujejo cvetove različnih, predvsem travniških rož in grmovnic. Dejavni so v toplih urah dneva.

Sivi čmrlji, vrsta *Bombus sylvarum*

Slovensko ime čmrljev ponazarja sivo barvo dlačic teh majhnih, ljubkih, hitrih in v »visokem C« brenčočih tudi pri nas živečih evropskih čmrljčkov. Iz opazovanj sklepamo, da živijo predvsem v nižinskih predelih, pod 1000 m n. m. Gnezda si gradijo na travnatih površinah, največkrat pod zemljo, zelo redko pa tudi na površju v visoki travi ob kakšnem drevesu. Spadajo med naše najmanjše čmrlje. Matice se spomladi pojavijo zgodaj, od marca do začetka maja, opazil sem jo na primer že 29. aprila, leta 2003 v vasi Petelinje, mlade matice pa se praviloma izlegajo v mesecih od

Preglednica 2: Kraji, leta opazovanj, opazovani vrsti čmrljev in imena ter priimki opazovalcev

Kraj	Leto	Travniški č.	Sivi č.	Opazovalec
Soriška planina	2018	x	-	Tomaž Oštir
Prežganje (Janče)	2016	x	-	Jurij Nabergoj
Gorjuša pri Dobu	2015	x	-	Franc Ovsec
Kostanjevica (čebelnjak)	2015	x	-	Tomaž Oštir
Cerkljansko	2015	-	x (gnezdo)	Ivan Podobnik
Medič Breg (Kozjak)	2014	x (siva matica)	-	Rasta Fašmon (sedaj Vrečko)
Gorjanci	2013	x	x	Tomaž Oštir
Peskovci (Goričko)	2011	-	x	Štefan Kutoš
Kostanjevica na Krki	2011	x	-	Tomaž Oštir

Legenda: x – opaženi, - – neopaženi

junija do avgusta; prvo mlado matico sem do sedaj videl že 25. maja, in sicer leta 2014. V gnezdu je pri ugodnih pogojih na vrhuncu razvoja do približno 150 delavk, družina pa lahko živi celo do začetka novembra. Obiskujejo travniške rože in razne grmovnice, na primer maline, robide in druge.

Življenjsko področje travniških in sivih čmrljev v Sloveniji

Obe vrsti čmrljev spadata med najbolj razširjene čmrlje vrste v Sloveniji, vsaj v preteklosti je bilo tako. Toda sodobno kmetijstvo s strojno obdelavo večine poljskih in travniških kultur ter intenzivna paša govedi in drobnice naravnost katastrofalno redčita njihovi populaciji. Obvezno morata ČZS in ministrstvo za kmetijstvo, upošteva tudi evropsko smernico, prevzeti pobudo za takšne spremembe v kmetijstvu, da se trend k izumrtju vrst zaustavi.

Od otroštva dalje čutim posebno »ljubezen« do teh čmrljev, verjetno zato, ker so mi bili kot kmečkemu otroku in tudi v kasnejših letih najlažje dostopni, oboji pa imajo tudi razmeroma dolgo enoletno življenjsko obdobje, zaradi česar jih je možno opazovati celotno toplo polovico leta. Tako sem na vseh potovanjih po Sloveniji v zadnjih 30 letih, kjer in ko je bilo možno, namenil čas za njihovo opazovanje v naravnem okolju. Marsikaj od tega sem si tudi zabeležil v svoj »dnevnik«. To v zgoščeni obliki podajam v *Preglednici 1*. V *Preglednici 2* pa so navedeni podatki drugih opazovalcev. Menim, da so tovrstne informacije, namenjene širšemu krogu bralcev in ljubiteljev vseh vrst čebel, možna vzpodbuda za organizirane dejavnosti zaščite vseh vrst čmrljev in drugih koristnih žuželk – ne znam si predstavljati lepe narave brez njih.

Preglednica 1: Kraji in leta zadnjega opazovanja travniških in sivih čmrljev v obdobju 1984–2021

Kraj	Leto	Travniški č.	Sivi č.
Petelinje	2020	X	x
PD Ušte (Moravče)	2019	X	-
Kandrše	2018	X	-
Vidregar	2018	X	-
PD Ušte	2017	X	x
Kandrše	2017	X	x
Oplotnica (Petrina)	2016	X	-
Runarsko – Nova vas	2016	X	x
Snežnik – grad	2016	X	-
Ljubljana Vič	2015	-	x
OŠ Vrhnika	2015	-	x
Solčava – panoramska cesta	2015	X	-
Vače	2015	-	x
Slivna	2014	X	x
Ljubelj – kočja Vrtača	2013	X	-
Vidregar – Zasavska Sveta gora	2013	X	-
Sorica	2013	X	-
Velika vas (Moravče)	2013	X	x
Limbarska Gora	2012	-	x
Turjak	2012	x	x
Babno Polje	2012	x	x
Podvolovljek	2012	x	-
Dane pri Ribnici	2011	x (gnezdo)	-
Orešje nad Sevnico	2011	x	x
Dražgoše	2011	x	-
Jezersko	2011	x	-
Janče	2010	x	-
Kočevje – smer Turjak	2010	x	x
Limbarska Gora	2010	x	x
Žagarski mlin – Podv.	2010	x	-
Ambrož pod Krvavcem	2010	x	-
Vače	2009	x	-
Stiška vas pod Krv.	2009	x	x
Tuštanj (Moravče)	2009	x (gnezdo)	-
Jezersko	2007	x (gnezdo)	-
Dolina (Dol pri Ljubljani)	2007	x (gnezdo)	-
Konfin (Moravče)	2006	x	x
Sv. Duh	2004	x	-
Velike Lašče	2004	-	x
Vinje	2004	x	x
Žlebič	2004	x	-
Ložnica – Velenje	2003	x	-
Občice (Semič)	2003	x	x
Muljava – Prapreče	2002	x	x
Podturn	2002	-	x
Brdo pri Lukovici	2002	x	-
Rožanec (Dol. Suš.)	2002	-	x
Lontovž pod Kumom	2002	-	x
Sv. Areh na Pohorju	2002	x (rjava matica)	-
Petelinje	2002	x (rjava matica)	x
Krumperk	2001	x	-
Luče	2000	x	-
Mirna – Dol. (grad)	2000	x	-
Izvir Soče	1999	x	-
Avče (Posočje)	1999	x	x
Zg. Jevnica (Janče)	1999	x	-
Ljubno na Gorenj.	1996	x (gnezdo)	x (gnezdo)
Osredke	1993	x	-
Volčji Potok	1991	x	-
Klopce	1988	x	-
Petelinje	1984	x	x

Legenda: x – opaženi, - - neopaženi